

Małgorzata Świąćicka <https://orcid.org/0000-0002-7504-7263>

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Wydział Językoznawstwa, Katedra Stylistyki i Pragmatyki Językowej,
ul. Jana Karola Chodkiewicza 30, 85–064 Bydgoszcz, e-mail: malzak@ukw.edu.pl

Monika Peplińska <https://orcid.org/0000-0003-4658-9343>

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Wydział Językoznawstwa, Katedra Stylistyki i Pragmatyki Językowej,
ul. Jana Karola Chodkiewicza 30, 85–064 Bydgoszcz, e-mail: monika79@ukw.edu.pl

PROFILOWANIE KUJAWSKO-POMORSKIEGO W PRZEWODNIKU TURYSTYCZNYM *BYDGOSZCZ I OKOLICE* (NA PRZYKŁADZIE PROFILI ESTETYZACYJNEGO I ESTETYCZNEGO)

PROFILING THE KUYAVIAN-POMERANIAN REGION IN TOURIST GUIDE
BYDGOSZCZ I OKOLICE (BASED ON THE EXAMPLE OF AESTHETIZATION
AND AESTHETIC PROFILES)

Słowa kluczowe: profilowanie, przewodnik turystyczny, region, wartościowanie

Keywords: profiling, tourist guide, region, valuation

Streszczenie

Celami artykułu są opis i analiza lingwistyczna dwu wybranych profili Kujawsko-Pomorskiego, związanych z wartościami estetycznymi (pięknem i ładnością), tj. profilu estetyzacyjnego oraz profilu estetycznego. Materiał badawczy wyekscerpowano z najnowszego kompaktowego przewodnika po Bydgoszczy i okolicach, wydane w 2021 roku. Na podstawie zgromadzonych danych można przyjąć, że region bydgoski to przede wszystkim przestrzeń wypełniona pięknymi obiektami. Jest to rezultat dominacji myślenia wizualnego, zmysłowego, nastawionego na wrażenia estetyczne. Wskazane profile estetyzacyjny oraz estetyczny dominują w literaturze przewodnikowej, będąc najbardziej wyrazistymi wykładnikami pozytywnego wartościowania.

Abstract

The aim of the article is to describe and linguistically analyze two selected profiles of the Kuyavian-Pomeranian region related to aesthetic values (beauty and prettiness), i.e. the aesthetic profile and the aestheticizing profile. The research material was extracted from the latest compact guide to Bydgoszcz, published in 2021. Based on the collected data, it can be assumed that the area around Bydgoszcz is primarily filled with beautiful objects. This is the result of the dominance of visual, sensory thinking focused on aesthetic impressions. The indicated aesthetic and aesthetic profiles dominate in guidebook literature, being the most expressive exponent of positive evaluation.

*Tak więc estetyka może być pomocna w życiu.
Nie należy zaniedbywać nauki o pięknie.*
Zbigniew Herbert, *Potęga smaku*¹

1. WPROWADZENIE

Niniejszy szkic nawiązuje do naszego referatu pt. *Profile znaczeniowo-aksjologiczne Bydgoszczy w przewodnikach po mieście*, wygłoszonego na konferencji naukowej „Socjolingwistyka w słowiańskich badaniach językoznawczych. Teoria i praktyka” (Uniwersytet Rzeszowski, 12–14 września 2024 r.) i stanowi uzupełnienie prowadzonych w nim analiz i zasygnalizowanych wątków. Ze względów ramowych koncentrujemy się na dwu wybranych profilach Kujawsko-Pomorskiego, tj. estetycznym i estetycznym, na materiale najnowszego, wydanego w 2021 roku, przewodnika po Bydgoszczy z serii „Pascal Lajt”² pt. *Bydgoszcz i okolice*, autorstwa Katarzyny Kluczajd. Wybór profili podyktowany jest przekonaniem, że współcześnie temat piękna i ładności zarówno architektury, przestrzeni miejskiej/publicznej (pozostającej pod wpływem mody na minimalizm oraz technologicznych uproszczeń), jak i krajobrazów jest szczególnie istotny wobec deficytu jakości kulturowych, użytkowych, zwłaszcza w środowiskach, w których żyjemy na co dzień. Troska o wartość przestrzeni podmiejskiej przejawia się zarówno w dbałości o wielkie formy architektoniczne, jak i o szczegóły. Jakość detalu architektonicznego polega nie tylko na wartościach estetycznych, ale w znacznej mierze na fizycznym kontakcie, tj. na wzroku i dotyku³. Fizyczny kontakt z budynkiem, polisensoryczne doświadczanie jego piękna sprzyjają poznaniu, budowaniu wrażliwości, otwarciu na nowe przeżycia, także ponadzmysłowe, metafizyczne. Aspekty estetyczne budynków i otoczenia przestrzennego oraz krajobrazowego w obliczu rosnącej mody

1 Przywołany cytat pochodzi z wiersza *Potęga smaku* z szóstego tomu poetyckiego Zbigniewa Herberta, wydanego przez Instytut Literacki w Paryżu w 1983 r. pt. *Raport z oblężonego Miasta i inne wiersze* [Herbert, 2008, s. 523–524].

2 „Pascal Lajt” to seria przewodników publikowanych przez wydawnictwo Pascal, poświęconych zarówno najdalszym zakątkom świata, jak i wybranym, najciekawszym – wedle ich autorów – miejscom w Polsce (na rynku do tej pory ukazało się blisko 200 przewodników z tej serii, np. *Malta i Gozo; Kreta; Bari, Apulia i półwysep Gargano; Walencja, Alicante, Costa Blanca; Barcelona. Miasto Gaudiego!; Meksyk. Jukatan, Cancún i Riviera Maya. Fiesta, sjesta i bajkowe plaże; Bieszczady; Ustka, Słupsk i Słowiński Park Narodowy; Grudziądz i okolice; Włocławek i okolice*). Ich autorami są podróżnicy, którzy odwiedzili opisywane miejsca. Przewodniki turystyczne „Pascal Lajt” są „lekkie” pod wieloma względami: zawierają zwięzłe opisy i najważniejsze informacje, wyróżniają się przystępnym stylem, mają poręczny, kieszonkowy format, przejrzystą strukturę, wzbogacone są o ciekawostki, anegdoty oraz barwne fotografie.

3 Więcej na temat językowo-kulturowych aspektów zmysłów oraz roli, jaką odgrywają w poznawaniu świata, jego kategoryzacji, interpretacji, a także w funkcjonowaniu w otaczającym środowisku zob. np. Filip, Ożóg, Słabczyński, 2017.

na minimalizm i funkcjonalność stają się coraz częściej doceniane i oceniane jako prawdziwe rzemiosło, sztuka. Z pewnością wiedzą o tym autorzy przewodników turystycznych, w których dużo miejsca poświęca się szczegółowym opisom miejsc i budynków, eksponując w nich zwłaszcza walor estetyczny.

2. KILKA SŁÓW O REGIONIE I PROFILOWANIU

Nie sposób w tym miejscu przywołać szerokich badań interdyscyplinarnych poświęconych zagadnieniu regionu czy szerzej regionalizacji oraz dyskusji wokół kluczowych dla lingwistyki kulturowej pojęć takich, jak *profil* oraz *profilowanie*. Warto jednak przypomnieć najważniejsze ustalenia istotne z punktu widzenia analizy i syntezy zaproponowanej w artykule.

Problematyka regionu, rozumienia pojęcia, jego podziałów itd. stanowi przedmiot zainteresowania przedstawicieli wielu dyscyplin naukowych. Na użytek naszych rozważań w tym miejscu warto przypomnieć kilka podstawowych jego atrybutów. **Region** to 'obszar o określonych cechach krajobrazowych, etnograficznych lub gospodarczych' [SJP PWN]; to najwyższa jednostka terytorialnej organizacji w państwie, bez względu na jego formę prawnoustrojową, o relatywnie dużej powierzchni i znacznej liczbie ludności, jednolita z punktu widzenia gospodarczego, społecznego i kulturowego, w której prowadzona jest odpowiednia do potrzeb polityka gospodarcza, społeczna i kulturalna przez powołane do tego instytucje regionalne. Przyjmując perspektywę geograficzną, **region** stanowi teren (obszar), który charakteryzuje się możliwie dużym podobieństwem najważniejszych elementów środowiska geograficznego, a jednocześnie odróżnia się wyraźnie od obszarów sąsiednich. Podział na regiony geograficzne nie jest jednoznaczny i ostateczny. W zależności od przyjętych kryteriów granice, wielkość i nazwy regionów mogą się różnić. **Region kulturowy** z kolei rozumiemy jako wyodrębniony na podstawie wybranych kryteriów obszar, w obrębie którego zachodzą charakterystyczne dla niego zjawiska kulturowe. Szeroko region można ujmować na płaszczyźnie społeczno-kulturowej (konstytutywne dla niej będą takie cechy, jak: świadomość odrębności danej grupy, jej identyfikacja z konkretną przestrzenią, relacje między mieszkańcami wynikające z emocjonalnego stosunku wobec przeszłości, a także poczucie odrębności wobec sąsiadów [Damrosz, 1987, s. 22]), można go również utożsamiać z regionalizmem, rozumianym jako ruch społeczno-gospodarczo-polityczny, mający swoje źródła w historii [Świątkiewicz, 1994, s. 25].

Z kolei profilowanie pojęć to metoda związana z badaniami językowego obrazu świata. Przyjmuje się, że każdy z języków i każda z kultur ukazują rzeczywistość na swój niepowtarzalny sposób, inaczej ją kategoryzując, opisując, interpretując

i wartościując. Cechy przypisywane określone fragmentowi rzeczywistości przez daną społeczność nie muszą być istotne obiektywnie (naukowo), częściej są to własności potoczne, obiegowe, stereotypowe, czyli „powtarzalne, ustabilizowane właściwości typowego obiektu należącego do danej kategorii” [Bartmiński, 1993, s. 83], i skojarzeniowe, opierające się na codziennych doświadczeniach ludzkich i wyobraźni [Grzegorzczkova, 1999, s. 51]. Nierzadko zwraca się uwagę na cechy percepcyjne (szczególnie wzrokowe) oraz funkcjonalne, tj. dotyczące przydatności obiektu dla człowieka [Maćkiewicz, 1999, s. 51]. Całokształt utrwalonych społecznie wyobrażeń o obiekcie nazywa się konceptem (lub stereotypem) bazowym albo bazą doświadczeniową (lub wyobrażeniową)⁴. W niniejszym szkicu przyjmujemy teorię profilowania wypracowaną przez Jerzego Bartmińskiego i innych badaczy z tzw. szkoły lubelskiej, w świetle której profilowanie to proces tworzenia wariantu wyobrażenia przedmiotu na zasadzie derywacji z bazowego zespołu cech semantycznych zawartych w obrębie znaczenia (rozumianego jako skończony, ale otwarty zespół cech). W świetle tych ustaleń profilowanie jest związane z procesem subiektywnej operacji pojęciowej, w wyniku której następuje dobór i systematyzacja aspektów, w jakich ujmowany jest przedmiot [Bartmiński, Niebrzegowska, 1998, s. 216]. Profilowanie składa się zatem z dwóch poziomów: wyboru oraz kategoryzacji⁵. Profil pojęcia – efekt procesu profilowania – jest wariantem wyobrażenia przedmiotu kreowanym przez jakiś czynnik dominujący – dominantę semantyczną. Różne profile nie są różnymi znaczeniami, lecz interpretacjami, sposobami organizacji treści semantycznej wewnątrz znaczeń. Proces profilowania obejmuje wstępną kategoryzację przedmiotu, dobór aspektów odpowiadających danej kategoryzacji oraz jakościową charakterystykę przedmiotu w ramach przyjętych aspektów (faset). Jerzy Bartmiński podkreśla kluczową rolę podmiotu w procesie profilowania pojęć, który to proces zdeterminowany jest przyjętym przez ów podmiot punktem widzenia, typem racjonalności, wiedzą o świecie, systemem wartości [Majer-Baranowska, 2004, s. 85]. W naszych rozważaniach pomijamy natomiast ujęcie Ronalda Langackera, który profilowanie rozumie jako jeden z wymiarów obrazowania. Podobieństwa i różnice obu koncepcji wyczerpująco opisuje Urszula Majer-Baranowska [2004, s. 85–109].

4 Bazę doświadczeniową (koncept bazowy) rekonstruuje się na podstawie trzech głównych źródeł danych: systemowych (słownikowych), korpusowych/tekstowych (liczne i zróżnicowane użycia w konkretnych typach tekstów) oraz ankietowych (odpowiedzi respondentów pozyskane metodą ankietową) [zob. Bartmiński, Chlebda, 2013, s. 72].

5 Więcej na temat teorii profilowania w lingwistyce zob. np. Majer-Baranowska, 2004, s. 85–109.

3. UWAGI OGÓLNE O TEKŚCIE PRZEWODNIKA

Analizowany przewodnik można zaliczyć do tzw. przewodników lokalnych, w których prezentowane treści dotyczą wybranego miasta, dobrze znanego jego autorowi⁶, oraz najbliższych, rodzimych okolic. Lokalne przewodniki turystyczne, zwykle pisane przez mieszkańców danego regionu, mogą funkcjonować w obiegu ogólnokrajowym i chociaż teoretycznie dostępne szerokiemu audytorium, najczęściej adresowane są do osób mieszkających w okolicach. Wybrany przewodnik ma zasięg krajowy, na co wskazuje choćby fakt, że wchodzi w skład serii, przedstawia jednak propozycje jednodniowych wycieczek z Bydgoszczy, opisanych – dla jej mieszkańców – jako „pozornie oczywiste”. Chodzi więc o to, aby odbiorca w okolicy doskonale mu znanej, na przykład z codziennych dojazdów do pracy, odkrył rzeczy interesujące i niezwykle. Przewodniki pisane przez i dla mieszkańców mikroregionu funkcjonują jednak przede wszystkim w obiegu lokalnym, o czym świadczy m.in. sposób prezentowania opisywanych miejscowości. Na przykład zasadniczo brakuje w nich zachęt do odwiedzenia danej miejscowości (lub pojawiają się sporadycznie, incydentalnie), ponieważ autor przyjmuje założenie, że odbiorca już znajduje się w prezentowanym miejscu. Wskazówki dotyczące dojazdu oraz informacje o noclegach są w takich publikacjach albo nieobecne, albo marginalizowane. Lokalne przewodniki turystyczne proponują więc odbiorcy pewnego rodzaju „zawieszenie niewiary”⁷. Turysta ma udawać, że jest w prawdziwej podróży (choć może być to taka sama podróż, jaką odbywa codziennie w drodze do pracy), a sama książka, zwykle w formacie kieszonkowym, wiernie replikuje niektóre elementy struktury tradycyjnego przewodnika. Wiele współczesnych przewodników turystycznych, funkcjonujących zarówno w obiegu ogólnym (a zwłaszcza w internecie), jak i lokalnym, proponuje odbiorcom różnego rodzaju gry, na przykład eksplorowanie miejsc powszechnie uznawanych za „niezwykłe”, nieoczywiste, pomijane w oficjalnych przewodnikach turystycznych [Szurek, 2019, s. 358–360]. Przewodnik, jak podaje Danuta Ostaszewska, służy nie tylko rzeczywistemu turyście, ale może być również „skierowany do podróżnika potencjalnego, który jeszcze się nie

6 Katarzyna Kluczwajd urodziła się w Toruniu, jest historyczką sztuki, muzealniczką, regionalistką, popularyzatorką wiedzy o kulturze Kujawsko-Pomorskiego, a więc zawodowo i prywatnie związana jest z Toruniem.

7 Zagadnienie „zawieszenia niewiary” w tekstach przewodnika turystycznego stanowi przedmiot dociekań m.in. Tomasza Kasprzaka, który dowodzi, iż przewodnik jest „światem samym w sobie”, kreującym opisywane miejsca [Kasprzak, 2009, s. 130], oraz Jakuba Żmizdińskiego, który porównuje przewodniki do scenariusza, mszału czy modlitewnika. Przewodnik, jak przedstawia J. Żmizdiński, zawiera opis przebiegu obrzędu, określa wymiar przestrzenny i czasowy jego sprawowania, podaje wskazówki dla celebrycy, komentarze, zaznacza punkty kulminacyjne ceremonii, chociaż zarazem jej przebieg może być dość swobodny i każdy uczestnik może indywidualnie zdecydować, co i kiedy będzie wykonywane [Żmizdiński, 2010, s. 480–482, 492–493].

zdeklarował” [Ostaszewska, 2000, s. 75]. Główną czynnością turystów jest podróżowanie jako akt przemieszczania się w celach poznawczych lub rekreacyjnych. Podróż staje się zatem sposobem na zagospodarowanie czasu wolnego. Kulturowe modele poznawcze⁸ determinują sposób doświadczania odwiedzanych przez turystów miejsc.

4. PRZEWODNIK JAKO KONSTRUKT ESTETYZACYJNY I ESTETYCZNY

Analizując proponowane w badanym przewodniku wycieczki po okolicach Bydgoszczy (Koronowo – Zalew Koronowski – Buszkowo – Byszewo – Gościeradz; Lubostroń – Żnin – Wenecja – Biskupin – Gąsawa – Paryż; Bory Tucholskie – Fojutowo – Raciąż; Więcbork – Runowo Młyn – Runowo Krajeńskie – Wielowicz) oraz jednodniowe trasy do konkretnych miejscowości/wsi Kujawsko-Pomorskiego (Ostromecko, Gruczo, Chrystkowo, Topolno, Nakło, Solec Kujawski), wyróżniłyśmy następujące profile: profil tożsamościowy, profil estetyzacyjny, profil estetyczny, profil ważności, profil regionalny. Rozważania lingwistyczne prowadzone w niniejszym artykule, jak już wspomnieliśmy, ograniczymy do dwu wybranych profili, zasygnalizowanych w tytule szkicu.

Wartość estetyczna⁹ jest szczególnie ważna z punktu widzenia dyskursu turystycznego, ponieważ to właśnie pozytywna ocena estetyczna rozmaitych obiektów decyduje nierzadko o atrakcyjności opisywanego miejsca czy regionu, realizując w ten sposób jedną z ważniejszych funkcji przewodnika, tj. funkcję perswazyjną,

8 Z socjologicznego punktu widzenia podczas zwiedzania turysta skupia się tylko na tym, co wcześniej widział w prasie, telewizji, internecie, folderach turystycznych czy przewodnikach. Wyobrażenie o danym miejscu jest bowiem kształtowane przez modele i wzorce funkcjonujące w danej społeczności [Urry, 2007].

9 W filozofii pojęcie wartości estetycznej może być różnie definiowane albo niedefiniowalne. Dla Władysława Tatarkiewicza wartość estetyczna jest rzeczą lub niedefiniowalną własnością przedmiotu, wedle Tadeusza Czeżowskiego stanowi sposób istnienia przedmiotu, a dla Mieczysława Wallisa – zdolność pewnych przedmiotów do wywoływania w odbiorcy przeżyć estetycznych. W teorii Stanisława Ossowskiego wartość estetyczna rozumiana jest dwojako: w znaczeniu wąskim – będąc własnością przypisywaną przedmiotowi ze względu na przeżycie estetyczne odbiorcy, lub w znaczeniu szerokim jako wartość artystyczna – będąc własnością przypisywaną obiektowi ze względu na to, w jaki sposób powstał. Z kolei Leopold Blaustein twierdzi, że wartość estetyczna jest cechą powstającą w wyniku przeżycia estetycznego, natomiast w pismach Władysława Witwickiego wartość estetyczna polega na proporcji części. W rozmaitych koncepcjach filozoficznych wartość estetyczna stanowi zwykle atrybut pewnych przedmiotów i nie istnieje w „oderwaniu” od nich, ujawniając się tylko w odpowiednich warunkach, okolicznościach (to tzw. dyspozycyjność wartości estetycznej) – więcej na ten temat zob. np. Horecka, 2011, s. 193–208.

marketingową. Uwzględniając ten aspekt, wyodrębniłyśmy dwa profile: estetyzacyjny oraz estetyczny¹⁰.

4.1. Językowo-kulturowe wykładniki estetyzacji

Estetyzacja jest kategorią użytkową, służącą ludziom, swobodniej związaną z kryterium piękna. Procesy estetyzacji uwypukliły w akcie postrzegania kategorię ładności, przyjemności [por. Witosz, 2010]¹¹. Nadrzędna pozycja tej kategorii estetycznej jest widoczna zarówno w warstwie ikonicznej, jak i werbalnej. Zdjęcia zamieszczone w przewodnikach umożliwiają przeżycie prepodróży, zapoznanie się ze wszystkimi elementami świata, do którego turysta zamierza się przenieść [Pocza, Mariianchuk, 2013, s. 34]. Są to fotografie przedstawiające przeważnie barwne, bardzo atrakcyjne pod względem wizualnym przestrzenie, które mają zachęcić turystę do ich odwiedzenia. W przekazach werbalnych (np. opisy rozmaitych miejsc) eksponentów wizualnej atrakcyjności pojawia się wiele. Najczęściej występują określenia z pola kategorii piękna i ładności oraz pośrednio kojarzone z pięknem: rzeczowniki: **piękno, uroda, urok, klejnot, perła** (por. *Piękno rezerwatu zafascynowało Leona Wyczółkowskiego; Zalew Koronowski – perła województwa kujawsko-pomorskiego; Perłą Ostromecka jest zespół pałacowo-parkowy; Obecnie nieczynny już młyn, wraz z wyposażeniem, odtworzonymi lodownią i przybudówką, jest zabytkową perelką Gruczna*), przymiotniki i przysłówki (często w stopniu najwyższym): **najpiękniejszy, najładniej, piękny, pięknie, urokliwy, ładnie** (por. *Lubostroński pałac, jeden z najpiękniejszych w Polsce; Więcbork – miasto z Krajeńskim Parkiem Krajobrazowym, pięknie położone nad Jeziorem Więcborskim; [...] drzwi do zakrystii w pięknym kamiennym portalu; Koronowo – miasto założone w XIV w., pięknie położone nad Brdą i jeziorem Lipkusz*) oraz określenia wskazujące na wyjątkowość i niepowtarzalność danego miejsca czy obiektu: **niezwykły, wyjątkowy, szczególny, niepowtarzalny, niesamowity, imponujący** (por. [...] *niezwykłe barokowe malowidła z przełomu XVII i XVIII w.; Dla podziwiania niezwykłego zabytku hydrotechniki wzniesiono wieżę widokową; Jeszcze dalej na południe jest niezwykle most kolejki wąskotorowej; Ciekawskich zainteresuje imponujący kolejowy ceglano-kamienny most-wiadukt w Buszkowie; Dziś można przez*

10 Rozróżnienie to wprowadza Beata Duda [2018], wskazując na istotne różnice pomiędzy walorami estetyzującymi a estetycznymi. Estetyzacji może podlegać każdy element rzeczywistości. Szczególnie jest to widoczne w przestrzeni miejskiej, gdzie daje się zauważyć dążenie do upiększania i wzbogacania tkanki miasta ozdobnymi elementami w celu zwiększenia jego atrakcyjności, np. wyposażanie głównych arterii komunikacyjnych w stylowe latarnie, urozmaicanie zieleni parków i placów przez rzeźby, kwiaty itp. [więcej na ten temat zob. Duda, 2018, s. 64–66].

11 Bożena Witosz zwraca uwagę, że – w przeciwieństwie do absolutnej wartości piękna – kategoria ładności ma charakter relatywny, zależy od gustu odbiorcy. Przeżyciem estetycznym, który konstituuje kontakt z ładnością, jest przyjemność, jedna z podstawowych wartości estetyzacji. Przyjemność, jak pisze badaczka, ma charakter odcuciowy, hedonistyczny, możemy jej doznawać, piękno natomiast kontemplujemy. Doznawanie angażuje emocje, jest subiektywne, podczas gdy piękno angażuje intelekt [Witosz, 2010, s. 165].

ów niezwykle most w Okolu dojechać do Gościeradza rowerem; [...] niezwykle wrażenie robiła wielka replika dzieła). Warto zwrócić także uwagę na bardziej rozbudowane, plastyczne i sugestywne wyznaczniki estetyzacji, takie jak: **bardzo malownicze miejsce, malowniczy zespół, atrakcyjny kompleks, atrakcyjne wizualnie detale** (związane ze wspomnianą wcześniej kategorią ładności), jak np. *Dziś pozostała tylko malownicza ruina; To teren ze wzgórzami (wys. ok. 100 m) i malowniczymi jarami.*

4.2. Językowo-kulturowe wykładniki profilu estetycznego

Estetykę z kolei można odnieść jedynie do wybranych elementów przestrzeni, których opis stanowi przedmiot zainteresowania dyskursu sztuki, np. zabytków sakralnych, świeckich, pomników czy rzeźb. W perspektywie estetycznej ważne będą zatem takie elementy, jak styl architektoniczny, pochodzenie danego zabytku, kontekst kulturowy, występowanie określonych detali architektonicznych oraz aktualizacja wartości estetycznych wraz z ich waloryzacją. Opisywane są zarówno zabytki architektury sakralnej: **kościóły** (por. [...] *gotycki kościół św. Marcina w Żninie; [...] neogotycki kościół NMP Królowej Polski w Żninie; [...] gotycki kościół filialny św. Andrzeja w Koronowie*); **klasztory** (por. *Jego początki sięgają 1288 r. i założenia klasztoru cystersów*); **synagogi** (por. [...] *budynek dawnej synagogi (1856) w Koronowie*), **opactwa** (por. [...] *opactwo oo. cystersów (XIII/XIV w.) w Koronowie*), **kolegiaty, bazyliki** (por. [...] *gotycka kolegiata oo. cystersów, obecnie bazylika mniejsza Wniebowzięcia NMP w Koronowie*), **sanktuaria** (por. *Sanktuarium Matki Bożej Byszewskiej Królowej Krajny znajduje się na Międzynarodowym Szlaku Cysterskim w Byszewie; [...] kościół w Gąsawie to sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia*), jak i architektury świeckiej – dworskiej: **dwory** (por. [...] *dwór z początku XX w. nabył Leon Wyczółkowski; Sufragania, tj. klasycystyczny dawny dwór biskupi z końca XVIII w.*), **palace** (por. *Leon wybudował nowy pałacyk według własnego projektu; Lubostroń – zespół pałacowo-parkowy; Pałac otacza ogromny park, o walorach krajobrazowych; Lubostroński pałac to najcenniejszy zabytek gm. Łabiszyn; Renaissance pałac Jana hr. Orzelskiego (XVI w.) nad Jeziorem Runowskim Mniejszym*), **zamki** (np. [...] *zamek w Wenecji*), **rezydencje** (por. *Po sprzedaży majątku w pałacu urządzona została leśna rezydencja Prezydenta RP Ignacego Mościckiego*), miejskiej: **ratusze** (por. [...] *klasycystyczny ratusz z I poł. XIX w. w Koronowie*), **wieżę ratuszowe** (por. *Najstarszy zabytek świecki stanowi gotycka wieża ratuszowa (XV w.), inżynierskiej: mosty* (por. [...] *most kolejki wąskotorowej na Brdzie [1895]; [...] kolejowy ceglano-kamienny most-wiadukt*), hydrotechnicznej: **akwedukty** (por. *Akwedukt w Fojutowie to unikatowy zabytek [...] wzorowany na konstrukcjach antycznych*), **młyny wodne** (por. *Diabelski Młyn to młyn wodny z poł. XIX w., z zachowanym kołem nasiębiernym*). Piękno w przywoływanych i opisywanych budowlach jest wartością nadrzędną, podkreślającą status regionu jako siedliska ważnych kulturowo i historycznie obiektów (por. *Dziś w pałacowych wnętrzach i w parku kwitnie*

kultura; *Ostromecko dla bydgoszczan stanowi podmiejskie centrum kultury i rekreacji, dla przybyszów – pałacową enklawę dawności; Dziś zespół pałacowo-parkowy w Lubostroniu służy kulturze i sztuce*).

Zawarta w opisach przewodnika zachęta do spoglądania na Kujawsko-Pomorskie jak na konstrukt estetyczny przeplata się z informacjami o historii, stylach artystycznych, zwłaszcza architektonicznych, malarskich i rzeźbiarskich. Stąd też w tekście przewodnika wiele jest zwrotów nawiązujących do danego okresu w dziejach sztuki (np. *średnio-wiecze, gotyk, renesans, barok, rokoko, neogotyk, manieryzm*), elementów ornamentacyjnych i wyposażenia (np. *rozety, kasetony, helmy, stelle, sztukaterie, fryzy, figura Atlasa, portrety trumienne na blasze, tarcze herbowe, malowidła iluzjonistyczne i ornamentalne, polichromie ścienne, epitafia, portrety fundatorów*), jak również typowych dla danego nurtu czy epoki elementów budowlanych (np. *sklepienia, kolumny, arkady, strop, portyk*)¹². Analizując zawarte w przewodniku estetyczne opisy budynków sakralnych i świeckich, genologicznie stanowiące przykład ekfrazy¹³, można wyróżnić

12 Interesujące zagadnienie, pozostające jednak poza głównym nurtem prowadzonych przez nas badań w niniejszym szkicu, stanowi kwestia posługiwania się w przewodniku określoną dla danej dziedziny terminologią (por. przykładowe opisy: *Centralnym miejscem pałacowej przestrzeni jest sala kolumnowa w formie rotundy, tj. na rzucie koła, z kopułą, z bogatą dekoracją, którą stanowią sztukaterie, fryzy i sceny figuralne [...] Intarsjowaną podłogę zdobią herby Polski i Litwy. We wnętrzach znajdują się malowidła iluzjonistyczne i ornamentalne*). Słownictwo dziedzinowe stosowane w przewodniku turystycznym obejmuje zwłaszcza leksykę z zakresu architektury, malarstwa czy historii i zwykle pełni funkcję „narzędzi”, służących zwięzłej, spójnej prezentacji rozmaitych zjawisk kultury i artefaktów. Nadmierne nagromadzenie terminów, zwłaszcza w wersjach kompaktowych przewodnika, może jednak prowadzić do trudności w zrozumieniu treści przez czytelnika-niespecjalistę [więcej na ten temat zob. np. Mocarz, 2013, s. 33–41].

13 Ekfrazą to forma gatunkowa wywodząca się z dyskursu artystycznego; utwór poetycki będący opisem dzieła malarskiego, rzeźby lub budowli [Sławiński, 2002, s. 122]. Bożena Witosz [2010], przyjmując perspektywę artystyczną, za wyróżnik ekfrazy uznaje kryterium tematyczne (ekfrazą to wypowiedź przywołująca, opisująca i interpretująca dzieło sztuki, najczęściej wizualnej: malarskiej, rzeźbiarskiej, architektonicznej). Proponuje jednak za badaczami sztuki [Juszkiewicz, 2003, s. 174], w konceptualizacji tego gatunku wyeksponować szczególnie rodzaj doświadczenia odbiorcy, który pozwala zdefiniować ekfrazę jako „stworzenie słownej reprezentacji estetycznego doświadczenia wizualności, jako taką konfigurację elementów tekstu, by uobecnić w nim fakt i efekty obcowania z dziełem sztuki” [Witosz, 2010, s. 168]. Badaczka zwraca uwagę na złożoność gatunkową ekfrazy (schemat gatunkowy ekfrazy obejmuje nie tylko opis, ale także komentarz, refleksję krytyczną czy pochwałę) i jej szeroki zakres występowania (proponuje przeniesienie ekfrazy, bytującej dotąd głównie w sferze artystycznej, na całość praktyk komunikacyjnych). Uzasadnieniem włączenia tego gatunku w strukturę przewodnika jest szczególnie rodzaj doświadczenia podmiotu – obcowanie z dziełem sztuki. Ekfrazę przewodnikową charakteryzuje eksplicytnie odesłanie do konkretnego dzieła sztuki oraz wskazanie na wyznaczniki sytuacji aktu zwiedzania (pora roku, pora dnia, usytuowanie turysty względem obiektu, usytuowanie danego dzieła względem innych itp.). Nadawca w ekfrazie przewodnikowej kreuje się na znawcę sztuki, a zarazem na udzielającego porad, który przede wszystkim kieruje spojrzeniem turysty, podpowiada, na czym skupić uwagę [Witosz, 2010, s. 173–179]. Ekfrazą, odwołując się do wizualnego doświadczenia przestrzeni, podkreśla estetyczne

kilka charakterystycznych dla nich elementów: pierwszy z nich wiąże się ze znaczącą rolą kościołów, zamków, pałaców, dawnych majątków szlacheckich w procesach identyfikacji zarówno miast, jak i wsi, są to bowiem obiekty o dawnym rodowodzie. Ich historia nierozzerwalnie związana jest z wydarzeniami decydującymi o ich specyfice, stąd też w przewodnikowych ekfrazach przywoływane są rozmaite fakty historyczne oraz nazwiska ważnych postaci historycznych, np. architektów, malarzy, właścicieli majątków ziemskich, fundatorów, związane z opisywanymi obiektami (por. „*Lube ustronie*” na Pałukach, zespół pałacowo-parkowy nazwany tak przez jego właściciela hr. Fryderyka Skórzewskiego; [...] wnętrza zaprojektował warszawski architekt Tomasz Pajzderski; Przebudowany został [...] w stylu neorenesansu wedle projektu berlińskiego architekta Martina Gropiusa; Piękno rezerwatu zafascynowało Leona Wyczółkowskiego, który w latach 30. XX w. portretował tutejszą przyrodę; [...] ów nauczyciel to Walenty Szwajcar, który w 1933 r. dostrzegł szczątki prehistorycznej osady kultury łużyckiej). Opisy budowli spełniają informacyjną i dydaktyczną funkcję przewodnika (ich eksponentami są określenia pochodzące z kręgu sztuki: renesansowy, barokowy, gotycki, klasycystyczny, helm, ołtarz, ambona, nawa, wieża), ale najistotniejsza jest funkcja wizerunkowa, promocyjna, marketingowa bedekera, realizowana m.in. poprzez użycie zachęcających formuł typu warto zobaczyć/odwiedzić/zatrzymać się (por. *Warto zobaczyć modrzewiowy kościół św. Mikołaja z ok. 1625 r.*; *Warto odwiedzić inne świątynie nieopodal Rynku*; *Warto odwiedzić Chrystkowo tylko po to, aby zobaczyć olenderską chatę z podcieniem z 2 poł. XVIII w.*; *Warto odwiedzić rezerwat Cisy Staropolskie im. Wyczółkowskiego we Wierchlesie*; *Warto zobaczyć ciekawy kościół czasów nowożytnych w Wielowiczu*; [...] *warto zatrzymać się w Diabelskim Młynie*) bądź zdań-apeli (por. [...] *obecnie prowadzi tędy ścieżka dla cyklistów – koniecznie!*; *Na Szlaku Piastowskim to punkt obowiązkowy!*). Ten cel realizowany jest również poprzez częste podkreślanie w ekfrazach atrakcyjności obiektów, choćby przez wspomnianie znanych postaci związanych z danym budynkiem (Bartłomiej Strobel, król Władysław IV, Andrzej Szwalbe, Leon Wyczółkowski) oraz wyjątkowo cennych przedmiotów (por. *W Brudzyniu w 2016 r. odkryto archeologiczny skarb przedmiotów z brązu i żelaza. To m.in. siekierki, groty broni drzewcowej, ale też ozdoby*) czy związanych np. z kultem religijnym (por. *Jedną z nielicznych ocalałych pamiątek po zakonnikach jest figura św. Dominika*). Specyfikę doświadczenia turysty kontemplującego dzieło sztuki podkreślają natomiast fragmenty wskazujące na cechy oryginalne i charakterystyczne, tym samym zasługujące na uwagę, oraz na obiekty najcenniejsze, najwartościowsze (por. [...] *najcenniejsze dzieło to kultowy obraz Matki Bożej Byszewskiej Królowej Krajny*; *Cenny jest wystrój i wyposażenie z epoki, m.in. polichromie ścienne, epitafia*).

walory danego dzieła. Tego typu strategia, nastawiona na wykreowanie pozytywnego obrazu wybranego obiektu, jest wykładnikiem perswazyjnej funkcji bedekera [Duda, 2018, s. 72].

5. REFLEKSJA NA ZAKOŃCZENIE

Region prezentowany w przewodniku Katarzyny Kluczwajd jest przede wszystkim przestrzenią wypełnioną pięknymi obiektami – to realizacja szeroko pojmowanej estetyczności. Jest to rezultat dominacji myślenia wizualnego, zmysłowego, nastawionego na wrażenia estetyczne. Okolice Bydgoszczy w oczach turysty zwiedzającego zabytki stanowią zatem przestrzeń wyidealizowaną, pozbawioną autentyczności, gdyż zdominowaną przez sztucznie wykreowane, „naestetyzowane” obrazy.

Treści zamieszczone w wybranym przewodniku współtworzą wyobrażenie o Kujawsko-Pomorskiem, sugerują czytelnikowi znaczenie opisywanych obiektów, kreują postrzeganie wybranych miejsc, uwydatniając zwłaszcza ich walory estetyczne. Profile estetyzacyjny oraz estetyczny dominują w tego typu publikacjach, stanowiąc najbardziej wyrazisty wykładnik wartościowania.

ROZWIĄZANIA SKRÓTÓW

Źródła

SJP PWN – *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/region.html> (dostęp: 12.10.2024)

BIBLIOGRAFIA

- BARTMIŃSKI Jerzy, 1993, *O profilowaniu i profilach raz jeszcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- BARTMIŃSKI Jerzy, CHLEBDA Wojciech, 2013, *Problem konceptu bazowego i jego profilowania – na przykładzie polskiego stereotypu Europy*, „Etnolingwistyka” t. 25, s. 69–95.
- BARTMIŃSKI Jerzy, NIEBRZEGOWSKA Stanisława, 1998, *Profile a podmiotowa interpretacja świata*, w: J. Bartmiński, R. Tokarski, red., *Profilowanie w języku i tekście*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 211–224.
- DAMROSZ Jerzy, 1987, *Region i regionalizm. Studium interdyscyplinarne*, Instytut Kultury, Warszawa.
- DUDA Beata, 2018, *Miasto w świecie dyskursów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- FILIP Grażyna, OŻÓG Kazimierz, SŁABCZYŃSKI Robert, 2017, *Zmysły. Aspekty językowo-kulturowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.

- GRZEGORCZYKOWA Renata, 1999, *Pojęcie językowego obrazu świata*, w: J. Bartmiński, red., *Językowy obraz świata*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 39–46.
- HERBERT Zbigniew, 2008, *Wiersze zebrane*, Wydawnictwo a5, Kraków.
- HORECKA Aleksandra, 2011, *O pojęciu wartości estetycznej w dziełach przedstawicieli Szkoły Lwowsko-Warszawskiej*, „Przegląd Filozoficzny”, R. 20, nr 3(79), s. 193–208.
- JUSZKIEWICZ Piotr, 2003, *Między słowem a obrazem*, w: M. Poprzęcka, red., *Twarzą w twarz z obrazem*, Stowarzyszenie Historyków Sztuki, Warszawa, s. 173–189.
- KASPRZAK Tomasz, 2009, *Przewodniki – światy same w sobie*, w: D. Rancew-Sikora, red., *Podróż i miejsce w perspektywie antropologicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 127–136.
- MAĆKIEWICZ Jolanta, 1999, *Kategoryzacja a językowy obraz świata*, w: J. Bartmiński, red., *Językowy obraz świata*, Wydawnictwo Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, s. 47–56.
- MAJER-BARANOWSKA Urszula, 2004, *Dwie koncepcje profilowania pojęć w lingwistyce*, „Etnolingwistyka”, t. 16, s. 85–109.
- MOCARZ Maria, 2013, *Empora, belforty... o funkcjonalności terminów w tekstach użytkowych (na materiale przewodników turystycznych i ich przekładów)*, w: M. Jodłowiec, A. Tereszkievicz, red., *Słownictwo specjalistyczne i specjalne w komunikacji*, Wydawnictwo Tertium, Kraków, s. 33–41.
- OSTASZEWSKA Danuta, 2000, *Przewodnik turystyczny: z badań nad modelem i jego przeobrażeniami*, w: D. Ostaszewska, red., *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. I: *Mowy piękno wielorakie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 74–85.
- POCZTA Joanna, MARIANCHUK Maksym, 2013, *Samoświadomość turysty kulturowego a wizualność turystycznego świata, powszechność fotografii i ich wpływ na jakość turystycznego przeżywania*, „Turystyka Kulturowa”, nr 11, s. 32–47.
- SŁAWIŃSKI Janusz, 2002, *Ekfrazja*, w: J. Sławiński, red., *Słownik terminów literackich*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 122.
- SZUREK Agnieszka, 2019, *Lokalne przewodniki turystyczne – heroikomiczna gra z odbiorcą*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, nr 3982, „Literatura i Kultura Popularna”, t. XXV, s. 357–374.
- ŚWIĄTKIEWICZ Wojciech, 1994, *Region i regionalizm w perspektywie antropocentrycznego paradygmatu kultury*, w: S. Bednarek, red., *Regionalizm polski u progu XXI wieku*, Wydawnictwo Silesia, Wrocław, s. 22–33.

- URRY John, 2007, *Spojrzenie turysty*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- WITOSZ Bożena, 2010, *Ekfrazja w tekście użytkowym – w perspektywie genologicznej i dyskursywnej*, w: W. Bolecki, A. Dziadek, red., *Kulturowe wizualizacje doświadczenia*, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa, s. 165–183.
- ŻMIDZIŃSKI Jakub, 2010, *Przewodnik jako scenariusz rytuałów turystycznych: na podstawie dawnych bedekerów pienińskich: narodziny pewnej religii*, „Napis. Pismo poświęcone literaturze okolicznościowej i użytkowej”, nr 16, s. 477–493.

